

ВИХОВАННЯ ПРАКСЕОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІН ПРОФЕСІЙНО-ПРАКТИЧНОГО ЦИКЛУ

Анатолій Солоненко

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Анотація:

У статті на основі аналізу наукових джерел та нормативних документів, що використовуються у процесі професійної підготовки майбутніх учителів біології, представлено особливості виховання праксеологічної культури. Автор визначає основні недоліки щодо формування системи умінь у майбутніх учителів біології, розкриває перелік умінь та навичок студентів, що необхідні для професійного розвитку у майбутній діяльності та підвищенню рівня праксеологічної культури.

Ключові слова:

виховання; праксеологічна культура; майбутній учитель.

Аннотация:

Солоненко Анатолий. Воспитание праксеологической культуры будущих учителей биологии в процессе изучения дисциплин профессионально-практического цикла.

В статье на основе анализа научных источников и нормативных документов, используемых в процессе профессиональной подготовки будущих учителей биологии, представлены особенности воспитания праксеологической культуры. Автор определяет основные недостатки по формированию системы умений у будущих учителей биологии, раскрывает перечень умений и навыков студентов, необходимых для профессионального развития в будущей деятельности и повышения уровня праксеологической культуры.

Ключевые слова:

воспитание; праксеологическая культура; будущий учитель.

Resume:

Solonenko Anatolii. Development of praxeological culture of the future biology teachers in the study of professional disciplines of the practical cycle.

On the basis of analysis of the scientific literature and regulatory documents used in the process of future biology teachers' training, the article demonstrates specific features of praxeological culture development. The author defines the main shortcomings of the formation of future biology teachers' abilities, reveals a list of students' skills which are necessary for professional development in the future activity and praxeological culture improvement.

Key words:

education, praxeological culture, future teacher.

Постановка проблеми. Реалізуючи модель організації навчально-виховного процесу на засадах партнерської взаємодії, суб'єкти освітнього середовища відмовляються від директивної педагогіки, адже вища школа розпочинає працювати в новому законодавчому просторі відповідно до прийняття нової редакції Закону України «Про вищу освіту».

Актуальність дослідження теоретичних і прикладних аспектів виховання майбутніх учителів у процесі професійної підготовки зумовлена суперечливим станом як у теорії, так і в методиці виховання. Виховний вплив на студентську молодь з боку викладачів на сьогодні полягає в проведенні запланованих заздалегідь заходів, що становлять програму (на рік, на семестр тощо) і загалом мають інформаційно-просвітницький характер. Порівняно недавно у виховній практиці почали використовувати флеш-моби та різноманітні акції для того, щоб привернути увагу суспільства до певної соціальної проблеми. Проте такий стан справ не забезпечує повною мірою можливості для життєтворчості студентської молоді, яка прагне бути успішним професіоналом, оскільки більшість із цих заходів має переважно масовий характер, а, отже, проводиться узагальнено, без урахування професійного вибору майбутнього спеціаліста.

Актуальність цього дослідження зумовлена ще й політичними та соціально-економічними факторами, що негативно впливають на особистісний і професійний розвиток молоді, відволікають її від зосередженого навчання та поступовості в самовихованні. Отже, необхідні нові підходи до виховання студентської молоді, чітка організація виховного процесу у вищих педагогічних закладах. Саме цей процес передбачає оновлення програм професійного циклу та оптимізацію змісту стандартів професійної підготовки відповідно до сучасних реалій.

Організація виховного процесу майбутніх учителів біології в процесі вивчення дисциплін професійно-практичного циклу як педагогічна проблема дотепер не була об'єктом комплексного дослідження. Вибір напряму спеціальності – 7.04010201 Біологія* зумовлений тим, що саме майбутні фахівці-біологи повинні будуть надавати освітні послуги щодо розв'язання проблем раціонального використання людиною власного організму для підвищення продуктивності праці. Отже, діяльність учителів біології буде спрямована й на покращення соціально-економічного становища нашої країни, і на особистісне зростання кожної людини.

Аналіз спеціальних досліджень і результати педагогічної практики свідчать, що проблема виховання майбутніх учителів біології на сьогодні є актуальною. Можна виділити критерії, що безпосередньо стосуються праксеологічної культури майбутніх учителів біології, а саме: спрямованість на ефективність педагогічної діяльності, уміння майбутнього вчителя ставити цілі, сформованість умінь орієнтуватися на результативність у педагогічній діяльності. Ці критерії є орієнтиром для аналізу нормативних документів та їхніх складників (освітньо-кваліфікаційна характеристика, освітньо-професійна програма, засоби діагностики) щодо спеціальності 7.04010201 Біологія* для освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виховання праксеологічної культури молоді перебуває в полі зору різних науковців. Так, потрібно відзначити доробки вчених-педагогів П. Кононенка, О. Вишневського, С. Гончаренка, М. Євтуха, А. Капської, О. Коберника, М. Стельмаховича, Б. Ступарика, Д. Тхоржевського, М. Фіцули, М. Чепіль, що аналізують ідеї ефективної, раціональної та досконалої діяльності майбутніх учителів. Ідеї, що розкривають процеси формування особистісного розвитку молоді як основної виховної мети, наявні в працях І. Беха, Г. Пустовіта, Є. Зеленова та ін. Проблематику формування досвіду розв'язання праксеологічних ситуацій у процесі виховання, історію та сучасні тенденції конструювання праксеологічних моделей у вихованні особистості розкрито в працях Л. Монахової, В. Федотової та ін. Разом із тим, проблема виховання праксеологічної культури майбутніх учителів біології в процесі їхньої професійної підготовки розглядалася в роботах фрагментарно й не була предметом спеціального дослідження.

Формулювання цілей статті. Мета статті: на основі узагальнення результатів аналізу нормативних документів і їхніх складників (освітньо-кваліфікаційна характеристика, освітньо-професійна програма, засоби діагностики) щодо спеціальності «Біологія*» за критеріями вихованості праксеологічної культури майбутніх учителів представити основні вміння студентської молоді, що прагне до успішності та ефективності в подальшій професійній діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основні принципові підходи пропонованого дослідження впливають із сучасних концепцій виховання людини, що передбачають підготовку особистості, яка ефективно досягає поставлених цілей, раціонально мислить і діє з урахуванням законів, що спрямовують її розвиток у фізичній, психічній, соціальній і духовній сферах життєдіяльності. Виховання праксеологічної культури майбутніх учителів – стратегічне завдання сучасної освіти, спрямоване на опанування людиною новітніх технологій цілепокладання та планування для досягнення ефективного результату. Виховання праксеологічної культури майбутніх учителів біології полягає передусім у створенні під час навчально-виховного процесу організаційно-педагогічних умов для їхнього особистісного саморозвитку, у сприянні самореалізації потенційних можливостей для досягнення успіху.

Як зазначають О. Дубасенюк, Т. Семенюк, О. Антонова, аналіз виховної діяльності педагога як динамічної системи взаємодії суб'єктів виховного процесу ґрунтується на постулаті взаємодії. Автори підкреслюють, що взаємодія вихователя та вихованців реалізується в усіх її видах і формах людської активності: у генетичній і функціональній, змістовій і структурній, репродуктивній і продуктивній єдності та протилежності – зовнішній і внутрішній, матеріальній та ідеальній. При цьому автори вказують на те, що взаємодія суб'єктів виховного процесу тлумачиться як «діяльність, що «наповнена» конкретним професійним змістом, який охоплює не тільки власне виробничу сферу(знання, уміння, навички), а й особистісну сферу (інтелектуальну, вольову, емоційну), котра становить ядро особистості» [2, с. 3].

Для нашого дослідження важливими також є положення про успішність людини як багатомірне поняття, розроблені О. Романовським і В. Михайличенко. Автори вважають, що механізми досягнення успіху містять низку факторів. По-перше, успіх залежить від потенціалу людини, від її активності, відповідальності та рішучості; по-друге, успіх – це рух на шляху до мети, поставленої перед собою; по-третє, для досягнення успіху людині потрібно розкривати свої внутрішні здібності й резерви; по-четверте,

важливим складником успіху є оволодіння майстерністю людських взаємин [4, с. 9–10].

У процесі виховання праксеологічної культури майбутніх учителів біології необхідно також звернути увагу на результати дослідження Н. Грицай, який обґрунтував значення компетентнісного підходу в підготовці вчителів біології. У центрі уваги автора – методична компетентність, яку представлено в дослідженні як інтегративну характеристику ділових і особистісних якостей [1, с. 201].

У руслі компетентнісного підходу представлено дослідження Ю. Шапран, де професійна компетентність майбутніх учителів біології розглядається як інтегративна якість учителя, виражена рівнем його професійної освіти, реалізацією особистісного потенціалу під час педагогічної діяльності, прагненням до неперервної самоосвіти. Важливим є висновок автора про те, що формування професійної компетентності в майбутніх учителів біології здійснюється шляхом застосування особистісно орієнтованих технологій, які спонукають до творчого самовдосконалення, застосування суб'єктивного досвіду в інтерпретації та оцінюванні явищ і фактів навколишньої дійсності на основі цінностей, що є особистісно значущими [6, с. 45–46].

Для професійного розвитку майбутніх учителів біології, на думку К. Єгорової, велике значення має вивчення фундаментальних дисциплін [3, с. 307]. Як твердить К. Єгорова, досвід роботи з випускниками свідчить, що за період навчання студента у ВНЗ практично не формується рівень основ професійної майстерності вчителя біології та хімії, необхідний для виконання завдань, що стоять перед сучасною багатопрофільною школою. Саме тому нагальною потребою сьогодення є проведення такої роботи з урахуванням упровадження нової методології – праксеологічного підходу у вихованні студентів. Так, автор пише: «Знання більшості випускників вишів недостатньо професійно орієнтовані, немає повного розуміння міжпредметних зв'язків біологічних і хімічних дисциплін, що вивчаються у ВНЗ, їхньої ролі в побудові шкільного курсу хімії; не досягнуто необхідного рівня сформованості умінь і навичок у використанні наявних хімічних знань для обґрунтування логічної структури шкільних курсів біології та хімії. У більшості випускників немає ясного розуміння цілей вивчення біології

та хімії в класах різного профілю; не сформоване правильне розуміння сутності демократизації школи та диференційованого підходу до навчання хімії; молоді вчителі відчувають труднощі у виборі сучасних ефективних технологій навчання хімії» [3, с. 307].

Як зазначає Л. Харченко, формування компетентного вчителя-біолога в умовах сучасного педагогічного ВНЗ неможливе без опори на ідеї управління педагогічним процесом, які ґрунтуються на принципах системності, цілісності, синергетичності, регіональності, полісуб'єктності. Важливим для формування системи виховання праксеологічної культури майбутніх учителів біології є висновок автора про те, що вища педагогічна біологічна освіта є цілісним і безперервним процесом перетворення студента-біолога на учителя-біолога. У такому ракурсі ми, погоджуючись з автором, також вважаємо, що системотвірним стрижнем цього процесу є система цілей – цілепокладання. Л. Харченко твердить, що основною метою біологічної освіти в педагогічному ВНЗ є загальний професійно-особистісний розвиток майбутнього вчителя-біолога з новим типом науково-педагогічного мислення й діяльності. Досягнення такої мети стає можливим лише в разі забезпечення культурно-гуманістичної спрямованості всього освітнього процесу на гармонійний розвиток особистості; надання студентові на кожному етапі підготовки суспільно необхідних і особистісно значущих біологічних знань; виховання мотиваційно-ціннісних орієнтацій особистості, формування загальнокультурної основи її розвитку, громадянського та професійного самовизначення; розвитку інтелектуально-моральної свободи майбутнього вчителя-біолога, здатного до творчості та безперервного самовдосконалення [5, с. 293].

Таким чином, бачимо, що цілепокладання, ефективність і результативність діяльності майбутніх учителів біології, як проблема, перебуває в полі зору науковців. У руслі тенденцій виховання праксеологічної культури вважаємо за необхідне проаналізувати документацію спеціальності «Біологія».

Розглядаючи стандарти (освітньо-кваліфікаційну характеристику, освітньо-професійну програму, засоби діагностики) спеціальності «Біологія» освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр», доходимо висновку, що такого критерію, як наявність

зумовленості ефективної педагогічної діяльності, який представлений в освітньо-кваліфікаційній характеристиці й освітньо-професійній програмі, у засобах діагностики немає.

В освітньо-кваліфікаційній характеристиці цей критерій представлено в процесах формування стійкого світогляду, правильного сприйняття сучасних проблем розвитку вищої освіти. Як зазначено в освітньо-кваліфікаційній характеристиці, спеціаліст повинен навчитися здобувати нові знання, використовуючи сучасні інформаційні освітні технології, і, крім того, має оволодіти знаннями та навичками з психолого-педагогічних, фундаментальних і професійно-орієнтованих дисциплін в обсязі, необхідному для їх викладання в навчальних закладах основної та старшої школи. Ці знання необхідні також для формування відповідної інформаційної та естетичної культури, проведення організаційної та навчально-виховної роботи в середніх навчальних закладах. Ефективність педагогічної діяльності в освітньо-кваліфікаційній характеристиці представлена також у практичному вимірі. Так, майбутній учитель біології на практиці повинен застосовувати знання в галузі наукової організації та охорони праці, вміти раціонально використовувати й вибирати навчальні прийоми та засоби організації пізнавальної діяльності учнів тощо.

В освітньо-професійній програмі цей критерій також передбачає вміння здобувати нові знання, використовуючи сучасні інформаційні освітні технології, уміння розрізняти значення теорії та практики в пізнанні суті живого. Майбутній учитель біології під час оволодіння теоретичними основами професійних курсів повинен навчитися визначати креативні точки розвитку освіти в суспільстві перехідного характеру – від загального типу до відкритого, уміти розкривати й розширювати діапазон загальнолюдських цінностей і системи методологічних принципів, що можуть відігравати роль певної основи діяльності всіх освітян.

Критерій праксеологічної культури – «наявність цілепокладання» – представлений в освітньо-кваліфікаційній характеристиці й освітньо-професійній програмі, але в засобах діагностики такого критерію не виявлено. В освітньо-кваліфікаційній характеристиці наявність цілепокладання є важливою передумовою для набуття вмінь і навичок

обґрунтування біоетичної діяльності проведення експериментів на тваринах, обґрунтування морально-етичної доцільності застосування репродуктивних технологій. Наявність цілепокладання також передбачає набуття вмінь використовувати отримані знання для постановки, проведення та інтерпретації результатів експериментальної роботи; застосовувати отримані знання при виконанні педагогічних, навчально-виховних і науково-методичних завдань з урахуванням вікових, індивідуально-типологічних, соціально-психологічних особливостей учнівських колективів і конкретних педагогічних ситуацій тощо. Майбутній учитель біології повинен знати зміст і принципи організації шкільної освіти з біології, а також навчитися реально оцінювати власні можливості для вибору завдань у професійній діяльності тощо.

В освітньо-професійній програмі наявність цілепокладання представлена умінням творчо та адаптивно реагувати на нові виклики суспільства.

Такий критерій праксеологічної культури, як «наявність формування вмінь щодо прийняття рішень», представлений і в освітньо-професійній програмі, і в освітньо-кваліфікаційній характеристиці; у засобах діагностики цього критерію немає. В освітньо-кваліфікаційній характеристиці наголошено на необхідності в майбутніх учителів біології формувати стійкий світогляд, що дасть змогу правильно сприймати сучасні проблеми розвитку вищої освіти. Також ідеться про формування науково-експериментальних умінь, умінь використовувати новітні технології в навчальному процесі та науковій роботі й організовано проводити науково-експериментальні дослідження. Наявність умінь щодо прийняття рішень представлено в положенні, що закріплене в освітньо-кваліфікаційній характеристиці майбутнього вчителя біології через формування практичних умінь проводити педагогічну роботу, визначати ступінь і глибину засвоєння навчального програмного матеріалу, прищеплювати учням навички самостійного поповнення знань; користуватися різноманітними методами та формами навчання, прогресивними прийомами керівництва навчальною діяльністю. Крім того, в освітньо-кваліфікаційній характеристиці визначено необхідність розвитку якостей,

необхідних для опанування конкретної професії, спілкування в колективі тощо.

В освітньо-професійній програмі представлені також уміння майбутнього вчителя біології щодо формування в учнів системи знань про основні положення екологічної безпеки, чітке розуміння причин і механізму зміни стану довкілля під впливом людини, що має бути забезпечено за допомогою високого фахового рівня організації та проведення занять зі школярами.

Критерій праксеологічної культури «наявність формування вмінь орієнтуватися на результативність у педагогічній діяльності» представлений в освітньо-кваліфікаційній характеристиці й освітньо-професійній програмі підготовки майбутнього вчителя біології; у засобах діагностики цього критерію немає.

В освітньо-кваліфікаційній характеристиці цей критерій передбачає вміння використовувати здобуті знання для проведення експериментальної роботи та інтерпретації її результатів, уміння обирати доцільні методи для дослідження функціональних станів людини. У документі також наголошено, що майбутній учитель біології має навчитися аналізувати, узагальнювати й поширювати передовий педагогічний досвід; систематично підвищувати свою професійну кваліфікацію, адже сучасний спеціаліст повинен мати фундаментальну наукову і практичну підготовку, удосконалювати та поповнювати знання зі своєї спеціалізації, розширювати суспільно-політичний кругозір, уміти на практиці застосовувати принципи наукової організації праці, володіти передовими методами управління трудовими колективами, навичками суспільно-виховної роботи серед учнівських колективів. Як складники критерію «формування вмінь орієнтуватися на результативність у педагогічній діяльності» визначено вміння використовувати методи статистичного аналізу отриманих результатів; вибирати оптимальні умови проведення хіміко-технологічних процесів; визначати користь і ризик сучасних наукових досліджень; раціонально організувати самостійну роботу та контролювати її виконання. Цей критерій чітко простежується в умінні майбутніх учителів біології орієнтуватись у використанні окремих досягнень науково-технічного прогресу та у виборі найбільш ефективних шляхів його розвитку, умінні прогнозувати власну діяльність

і отримувати знання щодо визначення перспектив її вдосконалення.

В освітньо-професійній програмі названий вище критерій представлений через формування творчого ставлення майбутнього вчителя біології до педагогічної роботи, що в підсумку визначає ступінь його професійної здатності та рівень педагогічної спрямованості. Важливо, що в програмі приділяється увага формуванню у студентів умінь і навичок творчого застосування знань психолого-педагогічних і біологічних наук у практиці викладання, а також вихованню прагнення до професійного самовдосконалення та розвитку інтелектуальних, організаційних і комунікативних компетенцій.

Отже, проведений аналіз нормативних документів підготовки фахівців спеціальності 7.04010201 Біологія* за освітньо-кваліфікаційним рівнем «спеціаліст» свідчить, що всі критерії, які характеризують практичну підготовку студентів (педагогічний складник і професійні якості) чітко визначені лише в освітньо-професійній програмі та освітньо-кваліфікаційній характеристиці. В засобах діагностики ці критерії не знайшли свого відображення.

Висновки. Серед узагальнених умінь студентської молоді, істотними для виховання праксеологічної культури майбутніх учителів біології, на нашу думку, є вміння, які передбачають: застосування знань у сфері наукової організації й охорони праці; раціональне використання та вибір навчальних прийомів і засобів організації пізнавальної діяльності учнів; використання здобутих знань для проведення експериментальної роботи та інтерпретації її результатів; застосування знань для розв'язання педагогічних, навчально-виховних і науково-методичних завдань із урахуванням вікових та індивідуально-типологічних, соціально-психологічних особливостей учнівських колективів і конкретних педагогічних ситуацій; використання новітніх технологій у навчальному процесі та науковій роботі; проведення науково-експериментальних досліджень; аналіз, узагальнення та поширення передового педагогічного досвіду; систематичне підвищення своєї професійної кваліфікації; застосування на практиці принципів наукової організації праці, оволодіння передовими методами управління трудовими колективами, навичками суспільно-виховної роботи серед учнівських колективів;

раціональну організацію самостійної роботи та контроль за її виконанням; прогнозування власної діяльності й отримання знань щодо визначення перспектив її вдосконалення.

Ці вміння є важливими для професійного розвитку майбутніх учителів біології, тому повинні бути відображені в теорії виховання педагогічної культури студентів педагогічних університетів.

Список використаних джерел

1. Грицай Н. Формування методичної компетентності майбутніх учителів біології в умовах вищого навчального закладу / Н. Грицай // Нова педагогічна думка. – 2012. – № 1. – С. 199–202.
2. Дубасенюк О. А. Професійна підготовка майбутнього вчителя до педагогічної діяльності: монографія / Дубасенюк О. А., Семенюк Т. В., Антонова О. Є. – Житомир: Житомир. держ. пед. ун-т, 2003. – 193 с.
3. Егорова К. Факторы, способствующие развитию личности в условиях интегративной системы непрерывного классического университетского образования / К. Егорова // Гуманитарное образование как императив развития гражданского общества: сборник научно-методических материалов международного научно-образовательного форума СВФУ «Education, forward! – II». г. Якутск. – 2014. – Вып. 2. – С. 304–311.
4. Романовський О. Г. Філософія досягнення успіху: Психологічний аспект / О. Г. Романовський, В. Є. Михайличенко. – Харків: НТУ «ХП», 2007. – 592 с.
5. Харченко Л. Н. Современное биологическое образование: теоретический и технологический аспекты: монографія / Л. Н. Харченко. – М.: Директ-Меднд, 2014. – 430 с.
6. Шапран Ю. Формування професійної компетентності майбутніх учителів біології шляхом застосування особистісно орієнтованих технологій / Ю. Шапран // Рідна школа. – 2012. – № 11. – С. 42–46.

Рецензент: Максимов О.С. – д.пед.н., професор

Відомості про автора:

Солоненко Анатолій Миколайович

anatol8@ukr.net

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
вул. Леніна, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна
doi:10.7905/нвмдпу.v0i14.1080

Матеріал надійшов до редакції 10.03.2015 р.

Подано до друку 20.04.2015 р.

References

1. Hrytsai, N. (2012). Formation of methodical competence of future teachers of biology in terms of a higher education institution. *New pedagogical ideas*. 1. 199-202. [in Ukrainian].
2. Dubaseniuk, O. A. (2003). Professional training of the future teacher for teaching activities: [monograph]. Zhytomyr: Zhytomyr State Pedagogical University. [in Ukrainian].
3. Yegorova, K. (2014). Factors favouring personality development in terms of integration system of continuous classical university education. *Humanitarian education as imperative of civil society development: collection of scientific and methodical materials of the International Scientific and Educational Forum NEFU «Education, forward! – II»*. Yakutsk. Issue 2. 304-311. [in Russian].
4. Romanovskyi, O. H. (2007). *The philosophy of achieving success: The psychological aspect*. Kharkiv: NTU «KPI». [in Ukrainian].
5. Kharchenko, L. N. (2014). *Modern biological education: theoretical and technological aspects [monograph]*. M: Direct-Mednd. [in Russian].
6. Shapran, Yu. (2012). *Formation of future biology teachers' professional competence through the use of personality oriented technologies*. *Ridna shkola*. 11. 42-46. [in Ukrainian].